

FUNERALInvestigator: Jokatama.

Informant: Bulou. S. Vavaitamana.....Ono, Kadavu
Female

ULUTAGA: NA CAKACAKA KEI NA KENA VAKAYACORI NA MATE EKE.

- Sa vinaka vakalevu na mate ena neitou vanua sa dau tukuni ni sa bale edua na turaga sa qai tukuni kina na va na yavusa. Na yavusa ko Bulikoro, Matuasara, yavusa ko Naturu, kei Vabea. Na gauna era sa na sota vata mai kina ena neitou vanua era sa tu ko ira na dau vakatagica na davui. Era sa tu na veikorokoro kei na nodra tavi na vakatagica na davui, koya edau qiri lali koya edau lose yaqona ena yadra tiko kina. Ko ira ga na Bati era dau yadra ko ira na qiri lali dau dua tiko ko iratou na tikina e tiko talega edua nanodratou tavi vakavanua ni dua yavusa eratou Bati nayavusa ko Naturu ko iratou oqo eratou na yadrava tiko namate. Era na veivukevuke tiko se bogi tolu na yago ni mate e vale ra na veivukevuke tiko siga kei na bogi mera yadrava tiko kina na yagoni turaga. Ia ko iratou na kai wai eratou na qiria tiko na lali, ko iratou na koro tale eratou wili talega tiko ga ena neitou tikotiko, sega ni ratou tiko ena karua ni bilo. Ko iratou oqo e nodratou tiko na davui meratou vakatagica tiko na davui. Nadavui e sega ni dau ni vakatokai tiko na Domo ni tagi ni lewe ni vanua, ni dau ka tabu me rogo edua na tagi ena gauna e mate kina na turaga, ni tagi walega mai kea okoya e ganena na turaga, koya e luvena, koya e tinana

Cont'd Page 2.

- voleka duadua sara ka dra voleka sara, ia e sa dau tabu ni rogo na tagi, era sa dau kila levu tu ga ni sa vakarau me laveti na kisi ni mate sa qai rogo na tagi, ena gauna e liu e rogo walega tiko ga kina na davui ni ra veivukevuketaka tiko na davui me yacova sara na gauna sa laki biu ki loma ni vale ni lotu na davui. Na lali era na qiria tiko ga me yacova sara ni sa lai bulu ni sa biu na yago ni mate sa qai oti na qiri ni lali ka oti talega na tagi ni davui. Ia na veibulu era sa na cakva ga ko ira na dau qarava na veibulu. Ena neitou koro ni tiko kina na Vuni Kalou mevaka na turaga ni Nacemaki e rawa ni ra lai lako tale mai na tikina mai dua na koro mai Tiliva mevaka na yacani yavusa au cavuta tiko mai liu mevaka ga koi rau na vu rau veitacini ka dua e qase tiko veiraua okoya ka tiko mai Tiliva, ka gone eke. Ia nai tutu ena neitou bula ena gauna sa ratou Vuni Kalou tale mevaka edua veikeitou e leqa eratou na mai tara na kisi ni mate, ia na tara na yago ni mate eratou tiko na sau turaga ena neitou koro. Ni gauna sa mate kina e na tabu tale ni keitou tara nai sulu, rawa walega ni ratou lai reguci koya ni sa vakarau sogo na kisi ni mate.

Ko iratou ga oqo eratou na vakaisulutaki koya kei na ka taucoko eratou na raica tale tiko ena nodratou mai yadrava tiko na Bati kei na kena veivukiyaka na mate ko iratou walega na Sau turaga. E vica na ka ni sa dau vakayacori ena gauna va qo ena leqa ni dua na turaga. Ni sa dau bulu oti na turaga era qai dau lai mevaka nai yaya taucoko ni veibulu nona na Vuni Kalou keitou solia na koro o Vabea. Nai yaya taucoko oqo e tabu ni suka

Cont'd Page 3.

- tale mai veikeitou. Era na kauta taucoko na Vuni Kalou keitou dau qarava edua nai yau levu me nodra na Vuni Kalou, ni dau caka na Silasila ni sa kau na yago ni mate kina vale kina vanua era na kauta kina na Vuni Kalou ena dua na vanua e balavu. Kevaka edua na ibe balavu e tiko keitou na cakava taucoko me rawa ni butuka ko iratou na Vuni Kalou na laveta na kisi ni mate. Veitalia ke mani oti taucoko nai yau nai yau taucoko oqo e nona taucoko na Vuni Kalou, ni sa dau lai oti mai nai yaya era kelikeli kina nai sele, na mataiva, nai sivi ni ra lai vuluvulu ki wai na vanua era lai vuluvulu kina era taou sa qai dau cakava na Sau turaga na vanua eratou lai vuluvulu kina eratou na cakava kina na tabu ni wai. Na tabu ni wai era dau lewa me bogi drau sa qai dau qolivi na wai koya e qoli, na vanua e tabu tu era qai dau qoliva. Ni dau laurai vakalevu na vanua e tabu tu edau kasa vakalevu kina na ika. Ya talega e tukuni tu na neitou Ika ni Masi, na Daniva ka dau katia mai na Saqa keimami dau tagava na lewe ni vanua. Ya eso nai vakaraitaki ni yau ni turaga sega ni ka walega vakavuravura ni ka talega va Kalou. Au marautaka vakalevu na vakatataro ni vakamacalataki tiko na veika edau caka ena nona bale edua na turaga.
- Sa vinaka vakalevu ni sa dau bulu na yago ni mate edau vaka cava beka ni sa dau bulu na kena vei tuvatuva kei na veitarataravi ni sa lai caka na kena soqo na bogi tini se na bogi drau cava beka na kenai lakolako se nakena i lewalewai, eratou lewa toka ga mai cake se dua tale e lewa ?

Cont'd Page 4.

- Ni sa mate edua na turaga na ka taucoko e tu sara ga veira na vanua sega tale ni dua me caka, kevaka keitou sa vakadonuya ia sa na vakabau kevaka keitou sa na sega ni vakadonuya kenai balebale ni dua na kaukauwa levu e rawa ni keitou kila ni na rawa ni vinaka kina na neitou vanua. Na ka taucoko era na lewa sara ga.
- E tiko beka edua na vanua me lewa i kina na yago ni mate mevaka na vanua melai bulu kina ?
- Nai bulubulu au vakabauta sega tale ni dua na lewe ni vanua me lai bulu yani ena nodra i bulubulu na turaga, okoya sara ga kawa turaga ena lai bulu yani kina. Vaka vo beka ga kevaka sa mate edua na to vakavanua ka ratou sa dua vata kina na veitacini me lai bulu yani ena vanua koya. Niu kila ni gauna ka mate kina koya na taciqa na kaukauwa walega au tarova niu kila ni keitou tiko taucoko e Suva, edua nai lavo levu keitou sa kumuna tu me baleta na veiqaravi. Ka ra sa mani vakamalumu kina na lewe ni vanua niu kila talega ni na kau tale yani ki vanua, ena dua tale na kena kau yani e waqa. Au sa mani vakamacalataka veira ni turaga na noqu i tubutubu sa rui kilai ena vanua e cakacaka kina ni na kau yani ki Kadavu sa na dredre tale sega ni dua me na basika yani kina. Au sa mani vakaraitakayani kinaveira na i lavo levu keitou sa kumuna tiko na veitacini me baleta na veiqaravi. Ni ka bulu e Suva okoya keitou vakatabuya talega na veitacini me kua ni dua na kena ka vakaturaga me mai vakayacorri. Mevaka ni leqa mai vanua ena vakayacori taucoko vua nai vakarau oqo.

Cont'd Page 5.

- Era sa tu sara ga ko ira na mataqali e dodonu me taura nayago ni mate, se nodra i tavi na lewe ni vanua ?
- Sega ni tiko sara ko iratou namataqali na tara na yago ni mate mevaka au sa vakaraitaka oti ni ko iratou na Vuni Kalou e rawa ni keitou lai kauta tale mai edua na koro. Na ka kece mevaka me nalevu beka na vanua me na keli na co keitou na lewa kina na Vuni Kalou enalai kau sara ga mai ko iratou na turaga mai Nakaseleka e muri keitou sa qai kila ni rawa talega ni keitou tauri iratou mai Tiliva ena tikina ko Nakaseleka, ena bui keitou na marama ni Nakaseleka ka na rawarawa beka kina. Ia mai Tiliva e baleta tiko ga na veitacini e tukuni tiko, ni ulumatua tiko mai Tiliva. Ia ko ira na kena kawa koya ka sa sega tiko ni kua. Era qai tiko ni kua sa dua tani na neitou i lakolako mai, keitou sa qai vakabulabulataka ga kina na tikina oqo.
- Edua ga na ka au via taroga toka ni sa dau vakayacori na veibulu ka sa dau oti e tu beka eso na kenai valavala vakamarama se vakavanua me ra dau vakayacora na marama mera lai sikova tiko kina nai bulubulu ?
- Vinaka na neitou vanua na marama era Mocemoce me yacova na bogi va, se bogi tini ka vakata_u kina na veivosaki ni vanua e caka. Ni gauna ni bogi va edau caka na kena kakana, na kenai ukuuku mevaka veikeimami dau caka na salusalu, namasi me dau lai wavokita tu na bulubulu. Ni sa mate edua na turaga kena salusalu ga na masi ka sega ni dau vakayagataki kina na vau. Na masi ga edau vakayagataki kina, kevaka me bogi tini ena caka tale. Ka vaka talega kina na bogi drau ni sa qai dau tara na wai ka qai dau

- vakavinakataki sara kina nai bulubulu ka dau tuvalaki kina vakavinaka nai bulubulu ka dau vakasalusalutaki sara kina ena masi ka dau ubia ena kumi, me vakaraitaki tiko kina ni ra se nanuma tiko ga nalewe ni vanua ni ko iratou ga na wekana na nona leqa na turaga koya.
- Ni ra sa dau mai sili ko ira na keli bulubulu na wai era vakayagataka koya sa tu beka ga na vanua e tu kina ka tu ko iratou na mataqali e lewa se ?
- E sa tiko ga na mataqali e lewa, eratou na ewa na Sau turaga ni ratou sa vuluvulu ko iratou eratou na lai tekia na kau me rawa ni ratou lai toso ya tale ka ratou nalai kerea ena dua na koro, eratou na lai kerekere vakavanua, ni ratou kerea me sa na toso mai na nodratou tabu me baleta ni sa leqa na turaga. Ena rawa ni vakatau tiko ga veiratou na mataqali oqo se rawa ni tolu se rua na koro me yalani kina na wai. Sega ni keimami na lewa taucoko, ni oti ga na veibulu ko Vuni Kalou eratou sa na taura sara edua na kau ka ra sa na taubale yani keimami sa na qai raica yani na vanua sa keli kina nai sausau ni tabu. Ni sa tei na sau sa tabu sara ni dua se dua na ika ena matasawa oqo ena laukana. Au dau rogoca na kena i talanoa ena gauna e liu kevaka edua e rawata mai na kena ika me mai kania ena mai gaga. Mevaka ni ra sa dau vakadreta kaukauwa na qase keimami sa dau rerevaka gona me keimami vakatara na sau koya. Veitalia sara ke mate tu na ika me kua ga ni dua me kania, vakavo ena siga sa qai țara kina na wai sa qai rawa kina.
- Me'u taro lesu tale mada kina na gauna ni mate, eso beka na

- gauna au dau rogoca kina na Ore ?
- Vinaka edau vakayacori na Ore kevaka mai vale ni mate kevaka edua na tiko ena vale ni mate nimatai ni tabu na vakatavako, tabu na vanua edau tiko kina na yago nimate e vakatabui na gunu yaqona kei na vakatavako ena vanua e tiko kina na yago ni mate. Ke ra via gunu yaqona se mera vakatavako mera lako tale yani ki tuba era dau gole tale kina na dua na vale. Era dau cakava na turaga ena gauna mada ga e mate kina na noqu i tubutubu e segasara ga na gunu yaqona ni dua tale na vale me lai gunu yaqona kina. Eratou sa qai dau tiko tale na katuba e curu kina edau mai dolavi. Na katuba e curu kina au vakabauta ni yaco tiko mai na gauna oqo sa qai mai dolavi ena tabua, na yaqona ni sa dolavi na katuba sa qai tukuni ena yaqona oqo sa qai tara na vakatavako ka tara talega na gunu yaqona. Sa qai tara yani, mai na maliwa e tabu tiko kina kevaka edua e vakatara ena caka vua na vei vaka Orei.
- Na veicakacakacaka sa dodonu me vakayacori vei koya e Ore ?
- Na Ore ni mate ni yaco tiko namate ni turaga era sa kila sara ga na lewe ni vanua ni ra sa Ore era na lai vakacabora nanodra Ore, vaka vo ke dua na soqo e caka eda na rawa nikauta yani na tavako. Ia ena mataqali ka vaka oqo ni sa lai dua e Ore eratou sa na lai leqataka na mataqali na Ore koya. Na nodratou lai moku kina edua na vuaka se ratou lai vavavi mai se ratou lai cakava magi edua na ka me magiti, kevaka e turaga sa na kila talega okoya na ka me cakava ni rawa ni lai kauta mai e vica na kavabisikete kina na sitoa., me mai solia veira na cakava mai na Ore.

- Ni ra kila vinaka tiko na marama ka ra tiko ena loma ni vale ni mate ni ko ira oqo era na sega tale ni lako yani kina nodra dui vale. Era sa na tiko ga vakadua mai kea, ko ira talega oqo kevaka ni lako yani kina nodra vale me kilai walega ni ra lako mera lai vakaisulu ni sa dede era nalesu mai era na mai vaka Ore, ni ra mai vaka Orei era sa na lai tukuna veira na lewe ni mataqali. Na Ore oqo koya ka sa dau qarauni kina ni lai tarai ira tiko na lewe ni mataqali. Ni ore edua na gone se marama sega tale ni ra qai vakalecalecava, era sa kila sara ga na ka mera cakava.
- Ocei e nona i tavi me tukuna veira na Ore, se koya ga e raica mera vakayacora ?
- Enai tutu vakavanua sa tu ga ko ira me rawa ni vosataka, sega ni dua ena tukuna mai vakaveitalia, era ko iratou na sau turaga baleta namarama ena tukuna vua namarama me Ore, baleta na turaga ena tukuna edua veiratou na turaga ena lewe ni mataqali ga koya. Ni ko iratou na gusu ni vosa kevaka edua taubeni tawelu ena koro nodratou i tavi na vosataka, sega ni rawa me dua e cudru baleta ni nodratou i tavi koya. Ke dua e vuki baleca vei au au tukuna vua raici ka mada koya vosataki koya, ena so na gauna kevaka e bibi sa na rawa ni caka na soso vakavanua mevaka na koro sa dau tu na gaunisala mera dau muria nalewe ni vanua. Na Colacola mera colata nai yaya e tiko ga na gaunisala mera muria na lewe ni vanua, ko ira na colacola ena yasani vale ni turaga era sa kila na vanua mera colacola kina. Ni vakatabui dredre sara mera laurai ni tikini gauna elaurai kina ko iratou na mataqali koya eratou sa na karaca.
- Ni sa dau yaco na veibulu mevakana tabu edau lesi beka vaka cava ?

- Na tabu kevaka sa caka na tabu sa na vakatau tiko veira na veivosaki na lewe ni vanua, ni sa tabu ga na turaga se sa kua na turaga eratou sa tabu na vanua. Ena sega ni rawa ni ratou tabu taucoko, ke tabu na vanua me mai luvata vua na turaga ke tabu na turaga ena mai luvata vua na vanua. Sega ni rawa ni tabu naturaga ka tabu talega na vanua. Ni tabu na turaga ena mai luvaluva veira na vanua, ni vanua koya ko ira na kena kati-kati taucoko ko ira na dui tu vakawati tani, ni sa tabu na vanua ni mate na turaga ena rawa ni vaka koya. Edua walega na kenaveivosaki ni vakatau tiko ga veiratou mataqali oqo na Sau turaga, ni ratou sa tabu na vanua se turaga, sai koya sara ga koya sega tale ni dua me tukuna edua na ka.
- Ni tukuni toka na luva ni tabu na cava eluvati tiko ?
- Na tabu ena vakaislu loaloa tiko okoya e tabu, sulu i loaloa oqo e tabu sara ga ni luvata ena dua na tikini gauna, Ni na yadra mai ena mataka ka na veilakoyaki ka yacova na moce ena tara tiko ga na yagona nai sulu loaloa me vakaraitaka tiko ga kina nai sulu loaloa vakaloloku ni tabu talega ni lakova edua na vanua ni marau ni tabu ni vakaukuukutaki koya se me taubena edua nai salusalu mevaka ga ni yaco tiko na mate. E liu sara kainaki ni ra dau tabu edau tabu sara ga ni ra seru, mera qiliqiliraka tu na uludra. Ena gauna oqo mevaka ni sa gauna ni savasava sa rawa ni seru ia e tabu ga ni lakova edua na vanua ni marau e sa na sulu loaloa sara tiko ga me yacoa na siga. Ni sa na lai luva i sulu sa na lai luvata na nona i sulu taucoko veiratou nalai dodonu nalai luva veiratou, ia ko iratou oqo

- nai luva veiratou eratou na cakava tiko mai nai Vakamamaca veira na tabu. Mera nayadua sara tiko mai na nona vinivo veira na tabu tiko yani.
- Ni sa dau lai luva nai sulu sa dau tu ga na gauna yalataki ni luva kina se oti ga e bogi va se ?
- Kila koi au edau tiko e levu na gauna ena bogi drau, kevaka e laurai ni tiko edua na ogaoga ena bogi drau edau tiko tale edua na gauna me lokuci me toso tale kina. Ia sa dau vakarawarawara taki tu ga nilevu ga na gauna sa dau luva ga ena bogi drau. Ni tara ga na wai sa lako vata yani.
- Ni sa dau lai luva nai sulu edau luva talega kei na kena vakayacori namagiti se ?
- Na luva i sulu e caka na kena magiti ka caka talega edua na kena i yau levu. Ni ratou sa lako yani na luva i sulu eratou sa na kauta tiko yani na kena i yau ka lako vata yani kena magiti levu na magiti era na cakava mai ko ira na lai luva veira. Eratou na lako yani eratou na kauta nai yau. Ko ira nalai luva veiratou e nodratou i tavi namagiti. Koya talega e lai luvaluva e nona tiko na dabedabe meratou nalai dabeca okoya e lai luva vua. Eso na gauna edau veisa toka ni sa dau lai caka koya eratou na lai luva veiratou eratou na cakava talega mai edua nai dabedabe.
- Au kerea de rawa ni ko vakamacala mada ga ena duidui ni mate edua a turaga kei na dua na lewe ni vanua au kila ni levu sara toka na kena duidui ?
- Na mate ni tu vakavanua e sega sara ni dua na ka duidui e vakayacori.

- Ni ka walega e vakayacori kina na vaka bogi va, na bogi tini na bogi drau talega dina ni vakayacori taucoko ia e sega ga ni bibi sara. E mamada ga veiratou ni caka talega na tabu mera tabu i sulu talega, na kena i cakacaka talega e tautauvata sara tiko ga ni mate edua na turaga. Na kena duidui wale tiko ga na turaga era cola sau kina na vanua, ni dua na lewe ni vanua e vakatau tiko yani na nodratou cuqena na turaga na cakacaka vakavanua erau sa veivedi tikoga ko turaga kei lewe ni vanua. Ni oga ni lewe ni vanua e dodonu me cakacaka kina ko turaga, na oga ni turaga era na qai colata na lewe ni vanua. Kevaka edua na turaga ena sega ni cakava na nona i tavi na lewe ni vanua era na sega ni vakayacora na nodrai tavi. Mevaka meda raica mai kina eso nai yaloyalo ni so na turaga sa nanumi ga mera cakacaka kina na lewe ni vanua. Ni kaya edua nai vosavosa ni yali na turaga ko ira na lewe ni vanua era na bera, kevaka e tiko na turaga kayali na nona lewe ni vanua ena sega tale ga ni dua na betena. Ni oqo edua na kenai vosavosa tu, ni tiko na turaga e yali na nonalewe ni vanua na ka oqo ena leqa sara. Baleta ni turaga e vakatamata, ni ra tiko na lewe ni vanua ka yali na turaga me vakatau lewa ko ira oqo e veibeya na nodra vaka tu lewa me baleta na nodra cakacaka. Ni ko rau oqo erau tiko vata ga ni cakacaka ni lewe ni vanua me vakatulewa mai kina na turaga, na cakacaka ni turaga me colata na vanua. Ni dua naleqa ni dua na lewe ni vanua e dodonu me vakaraitaka na turaga na nona kaukauwa vei koya.
- Edua saka tale beka na tikina e tu ka dau yacana na Boka ?

Cont'd Page 12.

- Ni ko ira na lako yani ni se bera ni bulu na yago ni mate e vakatokai tiko na Reguregu, ia ni sa bulu oti na yago ni mate ka ra qai yaco tale yani eso na wekana sa na vakatokai tiko me sa lai Tabu i bukebuke mevaka na Bokaboka ya ni se qai siga ga kadua. Ni sa lai oti tale edua namacawa se dua na vula me qai lako mai sa Boka. Mai Bokata na leqa sa yaco tiko ena vanua oqo, ena kena dolava na gaunisala vakavanua ni sa mate edua na wekana ena dua na koro e ka dredre sara ga edua na wekana ena dua na koro me nalako tale mai. Ke dua na leqa cava sa na tarovi koya toka me baleta na tikina koya. Oqo keitou sa na kauta yani nata^{bua} kei na karisini keitou sa qai lai Boka kina vakavanua. E vaka tiko koya ni se tiko ga na yago ni mate ena vakatokai tiko na Reguregu.
- Nai yau vaka viti cava beka edau vakayagataki ena cakacaka oqori ea tiko beka edua nai yau mei Reguregu se tiko tani tale ?
- Erau duidui tiko na Tabu i bukebuke se rawa ni kauta mai na tabua, na loga, ia na Boka ena kau walega mai kina na tabua se na karisini. Sa se ni rawa ni kau mai na loga.

S A O T I